

УДК 371.13

Світлана Новосадова

ТВОРЧА САМОСТІЙНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті аналізується психолого-педагогічний підхід до проблеми творчої самостійності майбутнього вчителя музики. Розкриті довідникові тлумачення поняття і висвітлено основні напрями вивчення проблеми психолого-педагогічної думки. Психологічний підхід даної проблеми пов'язаний з вольовою якістю особистості, яка полягає в умінні за власною ініціативою ставити перед собою цілі, без сторонньої допомоги знаходити шляхи їх досягнення. Педагогічний аспект феномену «творча самостійність» розкриває її поліфункціональність та багатопрофільність.

Ключові слова: самостійність, творчість, самовдосконалення, самореалізація, самоосвіта, самонавчання, вчитель музики.

В статье анализируется психолого-педагогический подход к проблеме творческой самостоятельности будущего учителя музыки. Раскрыты справочные толкование понятия и освещены основные направления изучения проблемы психолого-педагогической мысли. Психологический подход данной проблемы связан с волевым качеством личности, которое заключается в умении по собственной инициативе ставить перед собой цели, без посторонней помощи находить пути их достижения. Педагогический аспект феномена «творческая самостоятельность» раскрывает ее полифункциональность и многопрофильность.

Ключевые слова: самостоятельность, творчество, самосовершенствование, самореализация, самообразование, самообучение, учитель музыки.

The article analyzes the psychological and pedagogical approach to the problem of creative independence of the future teacher of music. Disclosed guide interpretation of concepts and the main directions of study of the problem of psycho-pedagogical thought. Psychological approach to this problem is associated with a strong-willed quality of the personality, which consists of the ability to set goals without help and find ways to achieve them. Teaching aspect of the phenomenon of «creative autonomy» reveals its multifunctional versatility. «Independence» of the future teacher of music presented by scientists as property and inner essence of personality what is manifested in the ability to plan and implement their own activities on the basis of acquired knowledge and skills that are the Foundation of personality development. Holistic development of the individual scientists are considering in the context of the educational

process. The main functions of it are informative, transformative and creative, which are interrelated and interdependent.

Key words: *independence, creativity, self-improvement, self-realization, self-education, self-training, music teacher.*

Важливою умовою модернізації освіти є підготовка фахівців, здатних до творчості, професійного зростання та вдосконалення, спроможних орієнтуватися у мінливому соціумі. Успіх професії вчителя музики визначається постійною увагою до свого світогляду, високою музичною кваліфікацією, її самовдосконаленням, володінням комплексом спеціальних знань, практичних умінь та навичок, які мають безпосередній вплив на розвиток активності, свідомості вчителя-музиканта, стимулюють його до творчої самореалізації. Тому пріоритетом професійної підготовки майбутнього вчителя музики є творча самостійність.

Проблема формування творчої самостійності особистості завжди знаходиться в колі уваги вітчизняних дослідників. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дана проблема досліджувалася багатьма провідними вченими-педагогами (С. Вітвицькою, І. Лернером, М. Махмутовим, В. Онищуком, П. Підкасистим, М. Скаткіним, Н. Тализіною, Т. Шамовою, Г. Щукіною та ін.). Психологічний її аспект висвітлено в працях Б. Анан'єва, Л. Виготського, І. Гальперіна, Д. Ельконіна, С. Рубінштейна та ін.

Розкрити психолого-педагогічні аспекти феномену «творча самостійність» особистості, визначити його значущість для професійної самореалізації вчителя музики.

Згідно психологічної енциклопедії «самостійність» становить «вольову якість особистості, яка полягає в умінні за власною ініціативою ставити перед собою цілі, без сторонньої допомоги знаходити шляхи їх досягнення і виконувати прийняті рішення» [10].

Сучасні психологічні дослідження вказують на творчу спрямованість самостійності, оскільки в ній відбувається перетворення дійсності та свідомості, виявляється здатність особистості ставити перед собою мету і знаходити способи її розв'язання. Головною її умовою виступає критичність, як показник збереженості особистісно-мотиваційної сфери уміння обдуманно діяти, перевіряти, співставляти та направляти свої дії відповідно з очікуваними результатами.

Поняття «творча самостійність» категоріальне, в структуру якого входять дві взаємодіючі дефініції «самостійність» та «творчість». На цю взаємодію вказують довідникові джерела, згідно яких «самостійне створення нового, оригінального становить творчість» [9, с. 687].

У психологічній науці існують різні погляди на проблему «творчої самостійності» особистості. Психолог-гуманіст К. Роджерс визнає її центром, у якому зосереджені такі людські прагнення як самопізнання, саморозвиток, самовдосконалення, самовираження, самоактуалізація.

Потяг особистості до творчої самостійної діяльності розкривається в дослідженнях іншого представника гуманістичної теорії американського психолога А. Маслоу. Ці прагнення він називає «самоактуалізацією». Самоактуалізована особистість, на його думку, виявляє готовність до саморозвитку та розв'язання нових проблем, до усвідомлення труднощів, власного досвіду, вияву здібностей, власних потенційних можливостей. Певною мірою А. Маслоу ототожнив поняття «самоактуалізація» з поняттям «креативність», тобто внутрішнім ресурсом для подальшого розвитку.

Вихідним положенням визначення сутності «творча самостійність» є принцип цілісного розвитку особистості. Вчені-психологи вбачають у ньому генералізовану якість особистості, що проявляється в ініціативності, критичності, самооцінці, відчутті особистої відповідальності за свою діяльність, вчинки та поведінку і пов'язують її з активною роботою розуму, почуттям та волею.

Такий підхід до нашої проблеми представлений у дослідженнях П. Горностая, за визначенням якого, підсумком вищого рівня розвитку особистості становлять «самореалізація» та «саморозвиток». Учений розглядав їх через призму філософського змісту феномена «розвиток». Але не всякий розвиток особистості можна вважати самореалізацією та саморозвитком, вважає науковець, а лише такий, який передбачає високу активність суб'єкта діяльності.

Творча самостійність як принцип цілісного розвитку особистості висвітлена у наукових працях В. Максакової та Т. Гурлевої. Згідно В. Максакової, цей процес є проявом індивідуальності, де творчість представлена як активне відношення особистості до діяльності. За її визнанням, творча індивідуальність становить інтегровану властивість, що спрямована на розвиток творчих здібностей, формування інтересу до нестандартних рішень теоретичних та практичних задач [8, с. 23–28].

У Т. Гурлевої творча самостійність представлена «автономністю особистості», при якій виявляється «здатність людини йти за власним прагненнями, мислити і поводитись незалежно, здатність до саморегуляції та оцінки себе відповідно до особистих стандартів. Людина прагне бути суб'єктом, а не об'єктом, щоб нею керували її власні міркування й осмислена мета, а не зовнішні причини; хоче досягти себе як активну істоту, наділену бажаннями, свідомо відповідальну за свій вибір. Особистісна автономність із віком має тенденцію зростати, однак лише в тому випадку, коли їй надано певний вектор, траєкторію розвитку, забезпечено умови виявлення і подальшого становлення» [6, с. 3–8].

М. Євнух, О. Лазаренко, С. Максименко, Я. Цехмістер трактують творчу самостійність як результат когнітивних процесів, де особистість проявляється як діяльна, активно сприймаюча інформацію, керується в своїй мисленнєвій діяльності певними планами, правилами, стратегіями. Згідно Г. Пипіна самостійне засвоєння знань змінює свідомість людини. Вчений вказує на неможливість передавати знання в готовому вигляді,

людина, як суб'єкт розвитку, повинна взяти ці знання самостійно. Вчити вчитися, на думку дослідника, це не лише залучення молоді особистості до самостійної діяльності, формування необхідних вмінь та навичок – це одночасно формування визначених життєвих та професійних позицій, які направлені на саморозвиток та самоактуалізацію [11, с. 321–325].

Педагогічний аспект феномену «творча самостійність» вказує на її поліфункціональність та багатопрофільність. Як свідчить історія педагогіки початковий підхід до проблеми «самостійності» не мав рівневого поняття. Вона становила головний принцип дидактики, який полягав збуджувати потребу у знаннях, надання тому, хто навчається самостійно знаходити шляхи пізнання. Це визначено в педагогічних працях С. Архангельського, Й. Гербарта, П. Каптерева, К. Ушинського та ін.

Аналіз наукових джерел доводить, що вчені-педагоги визнавали «творчу самостійність» внутрішньою сутністю навчальної діяльності. Такий погляд на дану проблему був представлений у педагогічних працях Я. Коменського та І. Песталоцці. Згідно Я. Коменського, внутрішні процеси особистості: мислення, робота та мова – становлять основу самостійності. І. Песталоцці вказував на необхідність їх активізувати та розвивати і наголошував, що людина повинна сама розвивати основи своїх розумових сил, своє мислення через сам акт мислення.

Погляд на самостійність як інтеграцію внутрішніх ознак людини з когнітивними процесами знайшов відображення у педагогічних працях П. Лесгафта, який досліджує її в контексті вищої школи. «Самостійність» в навчальній діяльності має творчу спрямованість, оскільки сприяє розвитку когнітивних процесів та активізує внутрішні процеси. Це дає змогу самореалізуватися особистості та творчо проявитися в області вибраної професії. Він наголошує, що викладач не може дати думку, а може тільки наштовхнути на неї.

У теоретичній концепції гуманної дидактики В. Сухомлинського самостійність в навчальному процесі є стимулом особистості до саморозвитку та самореалізації. Особливу увагу дидакт звертає на розвиток внутрішніх процесів – критичності мислення та активності.

Аналогічний підхід до проблеми самостійності розкривають наукові дослідження сучасних науковців-педагогів. Згідно М. Вієвської та Л. Красовської вона становить імпульс до саморозвитку. Під саморозвитком науковці розуміють складний та багатоплановий процес, в якому проявляється ставлення індивіда до самого себе, визначення зон потенційного розширення професійних потреб та можливостей [2, с. 89–104].

О. Кривильова визнає самостійність стимулом до самореалізації. Згідно науковця, самореалізація становить «процес, у якому передбачається усвідомлення особистістю того, чим вона володіє і чого вона б хотіла досягти, а також вибір практичних дій для втілення досвіду в реальну дійсність, закріплену у визнанні цих досягнень іншими» [7, с. 87].

І. Бех розглядає творчу самостійність в руслі виховання. Науковець

визнає те, що добуто в результаті пошуку, психічного напруження є справжнім особистісним надбанням, тому визначає таку діяльність як творчу [3].

Сучасні дослідження музично-педагогічної науки вказують на багатопрофільність проблеми «творчої самостійності» майбутнього вчителя музики. Науковці визнають її як невід'ємний компонент професійного навчання, професійну якість, метод навчання та творчий потенціал особистості.

У наукових працях О. Рудницької самостійність майбутнього вчителя музики виступає властивістю та внутрішньою сутністю діяльності особистості, що проявляється у здатності планувати та реалізовувати власну діяльність на основі набутих знань, умінь і навичок, які є основою розвитку особистості. Цілісний розвиток особистості науковець розглядає у контексті навчально-виховного процесу, основними функціями якого є пізнавальна, перетворювальна та творча, що взаємопов'язані та взаємозалежні. Пізнавальна та перетворююча функції реалізуються в межах заданих ситуацій, творча ж завжди пов'язана з виходом за ці межі й визначається непередбаченістю дій та проявом рис самовираження. Це підкреслює творчу сутність самостійності [12, с. 147–159].

«Еквівалентом» творчої самостійності педагоги-музиканти вважають самоосвіту та самонавчання. Самонавчання становить глибоко свідому творчу діяльність з оволодіння способами пізнавальної, комунікативної та іншими видами діяльності, набуттям на цій основі необхідних знань, навичок та умінь, формування якостей, що забезпечують саморозвиток особистості. У процесі самонавчання самостійність постає як професійно значима якість особистості.

Самоосвіта детермінується як свідома самоорганізація процесу засвоєння знань і набуття необхідних навичок, що здійснюється за внутрішньою потребою людини, її власною ініціативою. Самоосвіта сприяє задоволенню різнобічних інтересів і запитів, розширенню світогляду та підвищенню професійного рівня спеціаліста. Фактично студент завжди постає як суб'єкт свого навчання та розвитку.

Згідно Л. Арчажнікової, самоосвіта майбутнього вчителя музики спрямована на вивчення спеціальної літератури, в процесі аналізу якої відкриваються нові для нього зв'язки та закономірності. Пізнавальна діяльність учителя-музиканта має ознаки творчості, до яких відносяться продуктивність, евристичність мислення, винахідливість. У процесі пізнавальної діяльності формуються відповідні емоційно-вольові якості особистості, відбувається її інтелектуальний розвиток, набуваються відповідні знання, комплекс умінь та навичок, відповідні емоційно-вольові якості особистості. Пізнавальна діяльність взаємопов'язана з пошуковою роботою, основу якої становить творчість, що постає: як відкриття для себе і як відкриття для інших. Це створює умови для розвитку наукового мислення, сприяє розумінню наукових досліджень та відкриттів,

пізнавальних інтересів, формує потребу в самоосвіті [1, с. 90].

Згідно Г. Гарбар самостійність становить основу творчого підходу у формуванні дослідницької позиції студента. Теоретична модель пізнавальної самостійності майбутнього вчителя музики ґрунтується на таких принципах, як: «цілісність (як системне відображення діяльності у сукупності її головних складових); взаємодоповнюваність і єдність пізнавальних дій (для досягнення позитивного результату в самостійній навчальній діяльності); динамічність (як відображення послідовності розвитку пізнавальної самостійності з підвищенням рівня музично-теоретичних знань, умінь); відкритість (як можливість використання моделі для удосконалення загальної музичної підготовки майбутнього фахівця) [5].

І. Склярєнко розглядає самостійність майбутнього вчителя музики в контексті професійного самовдосконалення, яке включає продуктивне рішення ряду послідовних алгоритмів, серед яких – розвиток потреби у професійному самопізнанні та самовдосконаленні, накопиченні знань, умінь, навичок та їх реалізація в «реальному художньо-педагогічному процесі [13].

У дослідженні І. Бабакової самостійність майбутнього вчителя музики представлена професійною якістю, яка проявляється в педагогічно-професійній активності; в здатності мати і висловлювати власну точку зору, в застосуванні професійно необхідних знань та вмінь, в наявності професійного інтересу, що адекватний емоційно-вольовому стану в педагогічних ситуаціях, здатності органічно об'єднувати внутрішнє формування оригінального образу та дійсному виконанні музичного твору. Науковець звертає увагу, що це процес індивідуальний, який характеризується сукупністю ціннісно-мотиваційної, розвиненої емоційно-вольової і орієнтаційної сфери [2].

Аналізуючи психологічні та педагогічні підходи до проблеми творчої самостійності майбутнього вчителя музики, зазначаємо, що феномен даної проблеми поліфункціональний та багатопрофільний. У психологічній науці творча самостійність представлена особистісною якістю, яка взаємодіє з активною роботою розуму, почуттям та волею. Вона є необхідною передумовою розвитку особистісної самореалізації оскільки змінює свідомість людини, виявляє здатність ставити перед собою мету і знаходити способи її розв'язання.

У педагогічних працях проблема «творча самостійність» майбутнього вчителя музики являє собою інтеграцію внутрішніх ознак з когнітивними процесами і представлена як невід'ємний компонент професійного навчання, професійна якість, метод навчання та творчий потенціал особистості. Перспективним напрямком дослідження творчої самостійності майбутнього вчителя музики вважаємо розробку організаційно-методичних засад формування даної якості особистості у процесі вивчення музично-теоретичних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки: Кн. для учителя, / Л. Г. Арчажникова – М. : Просвещение, 1984. – 111 с.
2. Бабакова І. П. Самостійна робота як фактор удосконалення процесу підготовки майбутнього вчителя музики 13.00.04. «Теорія та методика професійної освіти» / І. П. Бабакова Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, – К. : 1998. – 164 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн.: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 2. – 344 с.
4. Вієвська М., Красовська Л. Мотивація професійного саморозвитку у реалізації стратегії формування управлінських компетенцій / М. Вієвська, Л. Красовська // Вища школа – 2010. – №3–4 – С. 89–104.
5. Гарбар Г. Розвиток пізнавальної самостійності студентів (на матеріалі курсу «Поліфонія») 13.00.02. «Теорія і методика навчання музики і музичного виховання» / Г. Гарбар. Київський національний університет культури і мистецтв. – К. : 2001. – 211 с.
6. Гурлева Т. Особистісна автономність /Т. Гурлева // Психолог. – 2011. – № 16 (448) – С. 3–8.
7. Кривильова О. А. Формування у майбутніх вчителів готовності до самостійної творчої діяльності 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. А. Кривильова Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка – Кіровоград, 2006. – 255 с.
8. Максакова В. И. Проблема развития индивидуальных возможностей школьника в коллективе / В. И. Максакова // Советская педагогика – № 12 – 1980. – С. 23–28
9. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57000сл. Под ред. Чл-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой – 18-е изд стереотип – М., Рус. Яз, 1986. – 797 с.
10. Психология личности и педагогическая психология. – Л. : Знание, 1971. – 283 с.
11. Психология музыкальной деятельности: Теория и практика: Учеб. пособие для студ. муз. фак. высш. пед. учеб. заведений / Д. К. Кинарская, Н. И. Киященко, К. В. Тарасова и др.; Под ред. Г. М. Цыпина. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 368 с.
12. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. / О. П. Рудницька – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. 2005. – 360 с.
13. Склярєнко І. Ю. Професійне самовдосконалення в процесі підготовки майбутніх вчителів музики 13.00.04 «Теорія та методика проф. освіти» / І. Ю. Склярєнко Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова – Київ, 2009. – 243 с.